

HOOFDSTUK ZES

De gouden ganzen

Een dag als een jaar

'Brahmaan,' zei Janamejaya, 'toen Arjuna naar de wereld van Indra was gegaan om wapens te halen, wat deden Yudhishthira en de andere zonen van Pandu toen?'

En Vaishampayana vertelde verder.

De Pandava's bleven met Draupadi in het Kamyaka-woud wonen. Op een dag zaten ze met haar op een grasveld, een eenzame plek waar niemand kwam. Ze misten Arjuna, en hun rijk, en ze hadden tranen in hun keel. Bhima zei tegen Yudhishthira:

'Op jouw bevel is Arjuna vertrokken, de man aan wie het leven van de zonen van Pandu hangt. Als hij omkomt, komen de Panchala's om, en wij met onze zonen, en Satyaki en Krishna. Hij is op jouw bevel gegaan, met al het leed dat hij draagt, zonder erbij stil te staan: wat is er erger dan dat? Op zijn armen steunen we allemaal. Door hem denken we dat onze vijanden in de strijd al verslagen zijn en de aarde al van ons is. Om hem, omdat hij zijn boog bij zich had, heb ik in de zaal de zonen van Dhritarashtra en de zonen van Subala niet naar de andere wereld gestuurd. We hebben de kracht in onze armen, Krishna beschermt ons, en toch houden we onze woede in, omdat jij

er de wortel van bent. Met Krishna zouden we Karna en de anderen kunnen doden en de hele aarde regeren, met onze eigen armen veroverd. Door jouw zwak voor het dobbelspel zitten we allemaal in nood, al ontbreekt het ons niet aan mannenmoed, en intussen worden de anderen met de schattingen van de koningen steeds sterker.

Kijk naar de dharma van de kshatriya, grote koning. Het woud is niet de dharma van een kshatriya. Regeren, dat is zijn hoogste dharma, zeggen de wijzen. Jij kent de dharma van de kshatriya: verlaat de weg niet die de dharma wijst. Laten we uit het woud teruggaan, Arjuna terughalen en Krishna laten komen, en de zonen van Dhritarashtra doden, nog voordat de twaalf jaar om zijn. Ook als ze in slagorde staan, stuur ik ze met mijn kracht naar de andere wereld. Ik dood ze allemaal, de zonen van Dhritarashtra en de zonen van Subala, Duryodhana en Karna en wie verder tegen me vecht. Als ik het land tot rust heb gebracht, kun je daarna weer naar het woud gaan. Zo treft jou geen blaam. En als er toch kwaad gedaan is, wassen we het af met allerlei offers, en we gaan naar de hoogste hemel van de goden. Zo kan het gaan, als onze koning geen dwaas is die alles op de lange baan schuift. Maar jij leeft alleen voor de dharma.'

Yudhishthira keek naar de grond, en Bhima ging verder. 'Wie zich op bedrog verstaat, moet met bedrog gedood worden. Wie een bedrieger met bedrog doodt, doet geen kwaad. En de kenners van de dharma zeggen dat een dag en een nacht gelijk zijn aan een jaar. Er is ook een woord uit de Veda dat je vaak hoort: met een zware gelofte is een heel jaar in één keer vol. Als de Veda voor jou gezag heeft, reken dan een dag en iets meer als de tijd van dertien jaar, en die tijd is voorbij. Dit is het moment om Duryodhana te doden, met al zijn aanhang, voordat hij de hele aarde achter zich heeft.

Dit komt allemaal door jouw liefde voor het dobbelen. Het jaar dat we onherkend moeten leven, wordt onze ondergang. Ik weet geen land waar die kwaadaardige Duryodhana ons niet met zijn spionnen zal vinden, en als hij ons vindt, stuurt die schurk ons met bedrog opnieuw voor zo lang het woud in. Of hij ziet ons als we het jaar achter ons hebben, en dan daagt hij je uit, en het spel begint weer. Jij laat je uitdagen en je verliest je in het spel: je kent het spel niet, en als je wordt uitgedaagd, weet je niet meer wat je doet. Dan moet je opnieuw in de wouden wonen. Als je ons niet ons hele leven ellendig wilt maken, houd je dan aan wat de Veda zegt: wie zich op bedrog verstaat, moet met bedrog gedood worden. Geef me verlof, en ik ga, en met al mijn kracht

dood ik Duryodhana, zoals een vuur, voortgejaagd door de wind, droog gras verbrandt.'

Yudhishthira rook aan Bhima's kruin en suste hem. 'Je zult Duryodhana doden, sterke broer, samen met Arjuna, die de Gandiva draagt, na het dertiende jaar. Maar wat je me zegt, "de tijd is om": dat kan ik niet zeggen, want het is niet waar, en onwaarheid is niet in mij. Ook zonder bedrog zul jij Duryodhana doden, met zijn hele aanhang.'

Brihadashva, een grote rishi, kwam naar hen toe terwijl Yudhishthira nog met Bhima in gesprek was. Yudhishthira ontving hem zoals de leerboeken het voorschrijven, met het honingmengsel waarmee men een gast verwelkomt. Toen de rishi zat en uitgerust was, ging Yudhishthira bij hem zitten en keek naar hem op.

'Gezegende, ik ben uitgedaagd door sluwe dobbelaars, die de stenen kenden en zich op bedrog verstonden, en ik ben mijn rijkdom en mijn rijk kwijtgeraakt. Ik ken het spel niet, en met bedrog hebben die kwade mannen mijn vrouw, die mij liever is dan mijn leven, de zaal in gebracht. Ze hebben me een tweede keer verslagen en me in hertenhuiden naar dit grote woud verbannen. De harde woorden die ze bij het spel tegen me zeiden, en de woorden van mijn vrienden in hun nood, liggen in mijn hart, en ik denk er hele nachten aan. En nu is Arjuna weg, aan wie het leven van ons allen hangt. Wanneer zie ik hem terug met de wapens, hem die zo vriendelijk spreekt, zo groot van hart is en zo onvermoeibaar? Is er op aarde een koning met minder geluk dan ik? Hebt u er ooit een gezien, of van een gehoord?'

'Als je wilt luisteren, zoon van Pandu, vertel ik je van een koning die ongelukkiger was dan jij,' zei Brihadashva.

'Ik wil het horen,' zei Yudhishthira.

'Dan vertel ik het jou en je broers. Bij de Nishadha's was er een koning die Virasena heette. Hij had een zoon, Nala, die wist wat dharma was en wat voorspoed. Nala werd door Pushkara met bedrog verslagen, zo hebben wij gehoord, en hij heeft met zijn vrouw in het woud gewoond. Hij had geen paard meer en geen wagen, geen broer en geen verwanten, toen hij daar woonde. Maar jij bent omringd door je dappere broers, die als goden zijn, en door de voornaamste brahmanen, die als Brahma zijn. Daarom hoef je niet te treuren.'

'Vertel me het hele verhaal van Nala,' zei Yudhishthira.

De gouden ganzen

En Brihadashva vertelde.

Er was een koning die Nala heette, de zoon van Virasena. Hij was koning van de Nishadha's, sterk en mooi, en hij kende de paarden als geen ander. Hij stond boven alle koningen, zoals Indra boven de goden staat. Hij was de brahmanen toegewijd, hij kende de Veda en hij was dapper. Wat hij zei, was waar, hij hield van dobbelen, en hij voerde een groot leger aan. Hij was edelmoedig en hield zijn zinnen in bedwang, hij beschermde zijn volk, en met de boog was niemand beter dan hij.

Er was ook een koning bij de Vidarbha's, een andere Bhima: koning Bhima van Vidarbha, een held met een ontzagwekkende kracht, die het goed meende met zijn volk. Maar hij had geen kinderen. Hij deed alles wat hij kon om kinderen te krijgen, en op een dag kwam er een brahmaanse rishi bij hem die Damana heette. De koning van Vidarbha kende de dharma, en omdat hij naar kinderen verlangde, ontving hij de rishi samen met zijn koningin met alle eer. Damana was hem goedgezind, en hij gaf de koning en zijn vrouw een gunst: een dochter en drie edele zonen. Ze heetten Damayanti, Dama, Danta en Damana, net als de rishi, en de zonen werden sterk en beroemd.

Damayanti werd in alle werelden beroemd om haar schoonheid, haar glans, haar goede naam en haar bevalligheid. Toen ze volwassen werd, stonden er honderd dienaressen die niet vrij waren om haar heen, met sieraden getooid, en honderd vriendinnen, en tussen hen straalde ze, met haar slanke middel en haar grote ogen. Zelfs de goden raakten van haar in verwarring. En Nala was zo mooi dat het was alsof Kama, de god van de liefde, zelf een lichaam had aangenomen.

Uit nieuwsgierigheid prezen de mensen bij Damayanti Nala, en bij Nala Damayanti, en zo hoorden ze telkens weer van elkaars goede eigenschappen. Zonder dat ze elkaar ooit gezien hadden, kregen ze elkaar lief, en die liefde groeide. Nala kon zijn verlangen niet meer in toom houden. Hij ging vaak alleen zitten in het bos naast de vrouwenvertrekken, en daar zag hij ganzen met vleugels van goud. Ze liepen door het bos, en hij ving er een.

'Dood me niet, koning,' zei de gans. 'Ik zal iets doen wat u lief is. Ik zal bij Damayanti zo over u spreken dat ze nooit meer aan een andere man zal denken.'

De koning liet de gans los. De ganzen stegen op en vlogen naar het land van de Vidarbha's. In de stad van Vidarbha streken ze neer, vlak bij Damayanti. Ze was bij haar vriendinnen, en toen ze die vreemde vogels zag, wilde ze ze meteen vangen. De ganzen stoven alle kanten op door de tuin van de vrouwen, en de meisjes renden er elk achter een aan. De gans waar Damayanti achteraan rende, nam een mensenstem aan en zei tegen haar:

'Damayanti, bij de Nishadha's is een koning die Nala heet. In schoonheid lijkt hij op de Ashvins, de tweelinggoden. Als jij zijn vrouw zou worden, zou je geboorte vrucht dragen, en je schoonheid ook. We hebben goden gezien en gandharva's, mensen, naga's en rakshasa's, maar zo iemand hebben we nooit gezien. Jij bent het juweel van de vrouwen, en onder de mannen is Nala de beste. Als de besten zich met elkaar verbinden, is dat goed.'

'Zeg dat ook tegen Nala,' zei Damayanti.

'Goed,' zei de gans. Hij vloog terug naar de Nishadha's en vertelde Nala alles.

Vanaf dat ogenblik was Damayanti om Nala niet meer zichzelf. Haar gezicht verloor zijn kleur, ze werd mager en zuchtte. Ze keek omhoog, verzonken in gedachten. Bed, zitplaats en genoegens deden haar niets meer. Ze ging niet meer liggen, overdag niet en 's nachts niet, en ze riep: 'Ach! Ach!' Haar vriendinnen zagen hoe het met haar was, en ze vertelden de koning van Vidarbha dat Damayanti niet gezond was.

De koning dacht na over wat hem met zijn dochter te doen stond, en dat was geen kleine zaak. Hij zag dat ze volwassen was geworden, en dat het nu zijn taak was haar svayamvara te houden, de bruidskeuze waarbij de bruid zelf haar man kiest uit de vorsten die gekomen zijn. Hij liet alle vorsten van de aarde komen: 'Helden, kom de svayamvara van Damayanti meemaken.' De koningen kwamen, en het geraas van hun olifanten, paarden en wagens vulde de aarde. Hun legers waren getooid met bonte kransen en sieraden. De koning van Vidarbha eerde die grote koningen, en ze bleven daar, met eer omringd.

In die tijd gingen Narada, de rishi van de goden, en de rishi Parvata, die samen de wereld rondtrokken, van hier naar de wereld van Indra. Ze werden met eerbied ontvangen en kwamen het paleis van de koning van de goden binnen. Indra eerde hen, en hij vroeg of het hun goed ging, en of het overal goed ging.

'Het gaat ons goed, Indra, overal,' zei Narada, 'en in de hele wereld gaat het ook de koningen goed.'

‘De koningen van de aarde die de dharma kennen,’ zei Indra, ‘die vechten zonder aan hun leven te hechten, en die op hun tijd door een wapen sterven, zonder te vluchten: voor hen is deze wereld, die nooit vergaat en alles geeft wat men wenst, net als voor mij. Waar zijn die kshatriya’s, die helden? Ik zie die koningen niet meer komen, mijn geliefde gasten.’

‘Ik zal u zeggen waarom u de koningen niet ziet,’ zei Narada. ‘De koning van Vidarbha heeft een dochter, Damayanti, die overal bekend is. In schoonheid overtreft ze alle vrouwen op aarde. Binnenkort houdt ze haar svayamvara, en daar gaan alle koningen en prinsen heen, van alle kanten. Ze willen haar allemaal, en ze verlangen naar haar boven alles.’

Intussen waren de hoeders van de wereld bij de koning van de goden gekomen, en Agni met hen. Ze hoorden allemaal wat Narada zei, en ze riepen: ‘Wij gaan ook.’ Met hun gevolg en hun rijdieren gingen ze naar het land van de Vidarbha’s, waar alle koningen waren.

Ook Nala hoorde dat de koningen samenkwamen, en hij ging erheen, met zijn hart bij Damayanti. Onderweg zagen de goden hem op de aarde staan, en ze hielden stil om zijn schoonheid. Even vergaten ze waarvoor ze op weg waren. Ze lieten hun wagens in de lucht achter, daalden af en zeiden tegen de koning van de Nishadha’s: ‘Nala, jij bent je woord trouw. Help ons. Wees onze bode.’

De bode van de goden

‘Ik zal het doen,’ beloofde Nala de goden. Pas daarna vroeg hij: ‘Wie bent u? En wie is het die mij als bode wil hebben? Wat moet ik voor u doen?’

‘We zijn onsterfelijken,’ zei Indra, ‘en we zijn om Damayanti gekomen. Ik ben Indra, dit is Agni, dit is Varuna, de heer van de wateren, en dit is Yama, die een eind maakt aan het lichaam van de mensen. Laat Damayanti weten dat we gekomen zijn. Zeg haar: "De hoeders van de wereld komen hierheen, met Indra, om je te zien. De goden Indra, Agni, Varuna en Yama willen je hebben. Kies een van die goden tot man."’

‘Ik ben om hetzelfde gekomen als u,’ zei Nala. ‘U kunt mij niet sturen. Hoe kan een man die zelf verlangt, een vrouw zoiets namens een ander zeggen? Vergeef het me, goden.’

‘Je hebt ons eerst beloofd dat je het zou doen,’ zeiden de goden. ‘Waarom zou je het dan niet doen? Ga, koning van de Nishadha’s, en wacht niet langer.’

'Die vertrekken worden goed bewaakt,' zei Nala. 'Hoe kom ik daar binnen?'

'Je komt binnen,' zei Indra.

'Goed,' zei Nala, en hij ging naar het paleis van Damayanti. Daar zag hij de prinses van Vidarbha tussen haar vriendinnen, met haar tere ledematen, haar slanke middel en haar mooie ogen, en met haar eigen licht leek ze dat van de maan te tarten. Nala zag haar glimlach, en zijn verlangen groeide. Maar hij wilde zijn woord houden, en hij bedwong zijn liefde.

De vrouwen sprongen op van hun zitplaatsen toen ze de koning van de Nishadha's zagen. Ze prezen hem, niet met woorden, alleen in hun hart: 'Wat een gestalte! Wat een glans! Wat een kalmte! Wie is dit? Een god, een yaksha, een gandharva?' Geen van hen kon een woord tegen hem uitbrengen.

Ook Damayanti stond verbaasd, maar ze glimlachte en vroeg hem: 'Wie ben jij, die mijn verlangen groter maakt? Je komt hier binnen als een onsterfelijke. Ik wil weten wie je bent, en hoe je hier gekomen bent, en hoe het kan dat niemand je gezien heeft. Mijn vertrekken worden goed bewaakt, en de koning geeft strenge bevelen.'

'Ik ben Nala, en ik ben hier als bode van de goden. De goden Indra, Agni, Varuna en Yama willen jou. Kies een van die goden tot man. Door hun kracht ben ik hier ongezien binnengekomen: niemand zag me binnengaan, niemand hield me tegen. Daarvoor hebben de hoogste goden mij gestuurd. Nu je het gehoord hebt, besluit wat je wilt.'

Ze boog voor de goden, en met een lach zei ze tegen Nala: 'Wees mij toegedaan zoals je hart het je zegt, koning. Wat kan ik voor je doen? Ik ben van jou, met alles wat ik verder bezit. Vertrouw me, en heb me lief. Wat de ganzen zeiden, brandt in mij, koning. Om jou heb ik de koningen laten komen. Als je mij afwijst, nu ik je liefheb, dan neem ik om jou gif, of het vuur, of het water, of het touw.'

'Hoe kun je een mens willen, terwijl de hoeders van de wereld er zijn? Richt je hart op hen, op de grote heersers die de werelden hebben gemaakt. Ik haal niet bij het stof van hun voeten. Een sterveling die de goden mishaagt, vindt de dood. Red mij, en kies de hoogste goden. Neem de goden, en geniet van kleren zonder stof, van bonte kransen van de goden en van de mooiste sieraden. Agni, die het offer verteert, die over de goden heerst en de hele aarde samenbalt en verslindt: welke vrouw zou hem niet tot man kiezen? Yama, uit angst voor wiens strafstaf alle wezens samen de dharma volgen: welke vrouw zou hem niet

tot man kiezen? De grote Indra, de koning van alle goden, die de dharma volgt en de daitya's en de danava's vermorzelt: welke vrouw zou hem niet tot man kiezen? En kies je in je hart Varuna, onder de hoeders van de wereld, doe het dan zonder aarzelen. Neem de raad aan van een vriend.'

Haar ogen stonden vol tranen. 'Ik buig voor alle goden, maar jou kies ik tot man, koning.'

Ze beefde, en ze stond met gevouwen handen voor hem. 'Doe zoals je wilt,' zei Nala. 'Maar ik ben als bode gekomen. Ik heb het de goden beloofd, juist de goden, en ik ben voor een ander aan dit werk begonnen: hoe kan ik nu mijn eigen belang zoeken? Als het met de dharma te rijmen is dat ook mijn eigen belang gediend wordt, dan zal ik dat doen. Zorg dat het zo kan.'

Damayanti zei langzaam: 'Ik zie een uitweg die geen kwaad doet, koning, waardoor jou geen enkele blaam treft. Kom naar de svayamvara, jij en de goden, met Agni voorop, allemaal samen. Daar, in het bijzijn van de hoeders van de wereld, kies ik jou, en zo treft je geen blaam.'

Nala ging terug naar de plaats waar de goden bijeen waren. De hoeders van de wereld en hun heer zagen hem komen. 'Heb je Damayanti gezien, koning?' vroegen ze. 'Wat zei ze tegen ons allemaal? Vertel het ons.'

'Ik ben het paleis binnengegaan, door de grote hoven, die bewaakt worden door oude mannen met staven. Door uw kracht zag niemand me binnenkomen, alleen de prinses en haar vriendinnen, en die waren verbaasd. Ik vertelde haar over u, maar zij heeft haar hart op mij gezet en kiest mij. Ze wil dat u met mij naar haar svayamvara komt, en dan kiest ze mij in uw bijzijn. Dat is alles wat er gebeurd is, goden, en ik heb niets weggelaten. De rest is aan u.'

Vijf gelijke mannen

Op een gunstig moment, op een heilige dag van de maan en op het goede uur, riep Damayanti's vader de vorsten bijeen voor de svayamvara. Alle vorsten van de aarde hoorden het, en vol verlangen naar Damayanti kwamen ze haastig. Zoals leeuwen een berg op gaan, gingen de koningen de grote zaal binnen, die straalde van de gouden zuilen en een hoge poort had. Ze namen plaats op hun zetels, allemaal met geurige kransen en met oorringen van glanzende edelstenen. Hun armen waren gespierd en zwaar, sterk gevormd en glad, en hun gezichten, met hun mooie haar, hun fijne neuzen en hun ogen, glansden.

Damayanti kwam de zaal binnen, met haar mooie gezicht, en met haar glans nam ze de ogen en de harten van de koningen gevangen. Waar de blik van die vorsten op haar lichaam viel, daar bleef hij hangen, en hij bewoog niet meer.

De namen van de koningen werden afgeroepen, en toen zag de dochter van de koning van Vidarbha vijf mannen die er precies hetzelfde uitzagen. Ze stonden daar, alle vijf, zonder enig verschil, en Damayanti herkende koning Nala niet. Naar wie ze ook keek, die hield ze voor Nala. 'Hoe moet ik de goden herkennen?' dacht ze. 'Hoe weet ik wie koning Nala is? De tekenen van de goden waarvan de ouden me vertelden, zie ik bij geen van hen die hier op de aarde staan.' Ze overwoog het lang, en ze vond dat het nu tijd was om haar toevlucht te zoeken bij de goden zelf. Ze boog in woord en gedachte voor de goden, ze vouwde haar handen en zei:

'Zoals ik de koning van de Nishadha's tot man heb gekozen toen ik de woorden van de ganzen had gehoord, laten de goden hem mij bij die waarheid aanwijzen. Zoals ik in woord en in gedachte nooit van hem ben afgeweken, laten de goden hem mij bij die waarheid aanwijzen. Zoals de goden zelf de koning van de Nishadha's voor mij als man hebben bestemd, laten de goden hem mij bij die waarheid aanwijzen. Zoals ik deze gelofte op me heb genomen om Nala te eren, laten de goden hem mij bij die waarheid aanwijzen. Laten de hoeders van de wereld en hun heer hun eigen gestalte aannemen, zodat ik koning Nala herken.'

De goden hoorden haar. Ze zagen hoe vast haar besluit was, hoe waar haar liefde voor de koning van de Nishadha's, hoe zuiver haar hart, haar verstand, haar toewijding en haar verlangen, en ze deden wat ze gevraagd had: ze lieten haar hun tekenen zien, zoveel als ze konden.

Toen zag ze alle goden. Ze zweetten niet, hun ogen knipperden niet, hun kransen waren fris, er lag geen stof op hen, en ze stonden zonder de grond te raken. En ze zag de koning van de Nishadha's. Hij had een schaduw, zijn krans was verwelkt, er lag stof op hem en hij zweette, hij stond op de grond, en zijn ogen knipperden.

Ze herkende de goden, en ze herkende Nala, en naar de dharma koos de dochter van de koning van Vidarbha de koning van de Nishadha's. Ze greep de zoom van zijn kleed, en ze legde hem de prachtige krans om de schouders. Ze koos hem tot man. De koningen riepen ineens: 'Ach! Ach!' Maar de goden en de grote rishi's riepen verwonderd hun bijval en prezen koning Nala.

Nala, de zoon van Virasena, troostte Damayanti. ‘Jij hebt in het bijzijn van de goden een mens gekozen. Ik ben je man, en ik zal doen wat jij zegt. Zolang er adem in mijn lichaam is, ben ik de jouwe.’ Damayanti eerde hem met net zulke woorden. Ze zagen de goden, met Agni voorop, en in gedachten zochten ze samen bij hen hun toevlucht.

Nu Damayanti de koning van de Nishadha’s had gekozen, gaven de hoeders van de wereld, met al hun kracht, Nala acht gunsten. Indra, de man van Shachi, gaf hem dat hij Indra bij het offer met eigen ogen zou zien, en een goede bestemming na zijn dood, de hoogste die er is. Agni gaf hem dat er vuur zou zijn waar Nala het wilde, en werelden die met hun eigen licht stralen. Yama gaf hem smaak in het eten, en dat hij vast zou staan in de dharma. Varuna, de heer van de wateren, gaf hem dat er water zou zijn waar hij het wilde, en een krans met de heerlijkste geur. Zo gaf ieder van hen hem twee gunsten, en daarna keerden ze terug naar de hemel van de goden.

De koningen hadden gezien hoe Damayanti Nala koos, en ze vertrokken, ieder naar zijn eigen land. Daarna liet de koning van Vidarbha de bruiloft van Damayanti en Nala vieren. Nala bleef er zolang hij wilde, en met verlof van Damayanti’s vader ging hij terug naar zijn stad.

Hij leefde met Damayanti zoals Indra met Shachi. Hij regeerde zijn volk naar de dharma, over een aarde die rijk was aan schatten, en hij bracht het paardenoffer, zoals Yayati, de zoon van Nahusha, het lang geleden bracht, en veel andere offers, met rijke giften voor de brahmanen. In mooie wouden en bossen trok hij met Damayanti rond. Bij haar kreeg hij een zoon en een dochter, en ze noemden ze allebei Indrasena: de jongen Indrasena en het meisje Indrasena.

. . .

HOOFDSTUK ZES van *De wapens van de goden*, boek 4 van *De Mahabharata opnieuw verteld* door Jan de Vries. Dit hoofdstuk staat op mahabharata.nl/lezen/de-wapens-van-de-goden/de-gouden-ganzen/, met de verhalen, de personages en de plaatsen erbij. Het volgende hoofdstuk, *Het halve kleed*, staat op mahabharata.nl/lezen/de-wapens-van-de-goden/het-halve-kleed/. Het hele boek is als PDF en EPUB te downloaden op mahabharata.nl/lezen/de-wapens-van-de-goden/. Nederlandse tekst © 2026 Jan de Vries; werkeditie, niet in de handel.